

Borde vi ha bibehållit restriktionssystemet?

Av byråchef *Axel Sjöheden*, Malmö.

Alkoholfrågan har i själva verket urminnes hävd. Vi vet, att det redan för 6000 år sedan fanns mycket frosseri och dryckenskap i Assyrien och Babylonien, vilket bidrog till landets undergång. Och det finns många andra historiska vittnesbörd om, att mäktiga och livskraftiga folk dukat under för en njutningslystnad, vid vars tillfredsställande alkoholen spelat en avgörande roll. Den persiske konungen Kyros, som var en nykter och sträng herre, skapade ett världsrrike. Hans efterträdare blev emellertid drinkare, och folket följde dem i dryckenskap och vällevnad. Landet blev därför ett lätt byte för Alexander den store. Under sin vistelse i Persien förföll han emellertid själv i unga år och blev alkoholismens offer, och med honom föll också hans mäktiga välde. Liknande exempel skulle kunna mångfaldigas. I vårt land har tidigt kloka män och kvinnor varit medvetna om alkoholfaran. Man finner uttalanden därom i t. ex. Havamal etc., hos den heliga Birgitta och längre fram i tiden av Linné, som helt enkelt föreslog brännvinsförbud, samt av många andra.

Några direkta samhällsingripanden mot alkoholmissbruk synes emellertid knappast ha förekommit i vårt land förrän på 1700-talet, då brännvinsmissbruket blivit ett allvarligt och svårbemästrat samhällsproblem. I den situationen förbjöd Karl XII hembränningen och lät beslagta brännvinspannorna. Aktionen misslyckades emellertid, och pannorna måste återlämnas för att lugna bönderna och hindra uppror! Sedan gjorde, som bekant, Gustaf III ett radikalt men fåfängt försök att avskaffa hembränningen. Han gjorde nämligen brännvinshanteringen till ett statsmonopol, varigenom statens och ej minst hans privata inkomster avsevärt ökades. Det upprättades 40 kronobrännerier och 3000 krogar och drevs en målmedveten reklam för dessa kronans produkter! Systemet mötte emellertid starkt

motstånd och måste upphävas. Ansenliga bötesbelopp, spö- och risstraff, militära tvångskommanderingar och spinnhusstraff förmådde nämligen inte upprätthålla förbuden. Så flödade brännvinsfloden vidare. Från 1829 finns en uppgift att det här i landet fanns 123.174 apparater för husbehovsbränning, medan invånarantalet var c:a tre miljoner! Beträffande vinkonsumtionen finns uppgifter om 23 och t. o. m. 46 liter pr individ eller 130 liter pr vuxen och år. Dessa siffror bygger på osäkra antaganden och är med all sannolikhet för höga.

Av utländska iakttagare karakteriserades svenskarna under 1800-talets första del som ett försupet, degenererat och till undergång dömt släkte. Det var under intryck av detta dystra faktum, som Peter Wieselgren startade sin väldiga kampanj mot alkoholmissbruket, vilket ledde till den första, stora nykterhetspolitiska framgången i vårt land: hembränningens avskaffande.

Den allt starkare profana såväl som religiösa nykterhetsrörelsen nöjde sig emellertid icke med denna framgång utan inriktade sig på ytterligare radikalåtgärder, vilka man efterhand också lyckades få gehör för. Sålunda tillkom på sin tid det s. k. Göteborgs-systemet, vilket hade nykterhetsfrämjande syfte. Vidare tillkom med bistånd av läkare och andra socialhygieniskt intresserade alkoholistlagen av 1913 för behandling av alkoholismens offer. Man siktade emellertid på ännu längre gående åtgärder, nämligen allmänt rusdrycksförbud, och en försöksvotering 1909 visade majoritet för förbudstanken. Stridens vågor om förbud eller icke förbud gick därefter under flera år höga, och det var då som doktor Ivan Bratt inledde sin talangfulla kamp mot ett förbud. Och därmed är vi framme vid 1917, då det individuella restriktionssystemet antogs, utan tveivel såsom en kompromiss inför ett skymtande förbud, för vilket flertalet tydligen fruktade. De

dåvarande krisförhållandena torde dock i sin mån ha bidragit till riksdagsbeslutet. Senare, närmare bestämt 1922, hölls som bekant en konsultativ förbudsomröstning, vilken utföll så, att 889.000 eller 49 % röstade för och 925.000 mot ett allmänt rusdrycksförbud, som alltså var snubblande nära.

Den organiserade nykterhetsrörelsen var hela tiden motståndare till det s. k. Brattssystemet, men sökte så småningom göra det bästa möjliga av den förhandenvarande situationen.

Systemet trädde i kraft 1919. Det var ingalunda populärt. Icke bara nykterhetsfolket var kritiskt inställt. Det utsattes därför redan från början för stark, mer eller mindre objektiv kritik, man förlöjlade det i skämtpressen, på revyer o. s. v. Utan överdrift kan sägas, att detta system med all sin byråkrati och de ofta otroligt löjliga petitesseerna och som nästan blev en stat i staten saknade stöd i den allmänna opinionen. Och en lag, som inte uppbäres av det allmänna rättsmedvetandet utan missaktas och överträdes, vilket skedde i kolossal omfattning, är sämre än ingen lag alls, ty den undergräver laglydnaden. Tämigen tidigt var man också klar över, att denna lag ej blott saknade förankring i folkviljan utan även att den inte harmonierade med lagstiftningens intentioner.

Redan så tidigt som 1920 konstaterade den officiella nykterhetskommittén verkningarna av restriktionssystemet vara sådana, att det inte kunde begränsa alkoholförsäljningen till ofarliga mängder och att det sålunda ej kunde förebygga missbruk, och vad som kanske var ännu värre, att det icke kunde hindra ungdomen att komma åt sprit, vilket ju varit ett av huvudargumenten för systemets införande.

En annan brist i den individuella kontrollen var, att den endast omfattade köparna men inte förbrukarna. Och så var det den psykologiska reaktionen mot systemet: de som ej fick inköpsrätt kom att bilda en social underklass, som bittert kände sin undantagsställning. Inskränkningarna drabbade mest de fattigaste och skapade en känsla av social orättvisa, varigenom hela systemet fick ett drag av godtycke över sig. En av de mest

avgörande invändningarna mot systemet var vidare, att det bibehöll och populariserade dryckes-seden, och ingenting omformar ju människorna och deras beteendemönster såsom folkseden.

Rusdrycksförsäljningsförordningen fick 1920 ett komplement i pilsnerdrycksförordningen, därtill kom mattvånet och den invecklade och rigorösa centilitermatematiken, som var ett resultat av Kontrollstyrelsens tillämpningsföreskrifter och alltså inte i egentlig mening lag. Efter detta blev kritiken allt allvarligare med påföljd, att 1928 års riksdag uttalade sig för en revision av hela lagkomplexet. En sådan igångsattes också och arbetade till 1937, då en obetydligt reviderad försäljningsordning tillkom. Det blev blott lite justeringar och obetydliga lättnader, varigenom man trodde sig eliminera påtalade friktioner o. dyl. men själva huvuddragen blev i realiteten oförändrade.

Efter sex år tillsattes för den skull 1944 års nykterhetskommitté med direktiv av dåvarande finansministern Wigforss. Det skulle nu bli en verklig och förutsättningslös utredning i ämnet. Åtta år därefter var denna kommitté färdig med sitt arbete. Dess omfattande statistiska undersökningar kom att kasta nytt ljus över alkoholproblemet och blev faktiskt epokbildande i den kommande alkoholdebatten. Undersökningsresultaten var nämligen helt enkelt uppseendeväckande. Helt allmänt fastslogs, att restriktionssystemet icke kunnat hindra alkoholmissbruk eller en utbredning av alkoholvanorna. Vidare konstaterades, att alkoholmissbruket hade en mycket omfattande utbredning här i landet. Vid årsskiftet 1945/46 fanns det sålunda nära 200.000 personer, som hade officiella anmärkningar i nykterhetsavseende. Det beräknades vidare, att vi hade c:a 60.000 alkoholister eller i varje fall mera avancerade alkoholmissbrukare, d. v. s. ungefär lika många, som före systemets införande. Siffran 100.000 var dock mera sannolik. Kommittén hade vidare funnit att en tiondel av alla svenska män missbrukade alkohol, och att den tiondelen svarade för 55 % av kriminaliteten, att ungdomsfylleriet tredubblats de senaste 20 åren och att det över huvud taget kunde påvisas en förskjut-

ning av både bruk och missbruk till de yngre årsklasserna. Vår alkoholkonsumtion var, trots restriktionerna, högre än i övriga nordiska länder, ja näst Frankrike högst i världen!

Restriktionssystemet hade alltså gjort bankrutt och borde därför upphöra och ersättas med en mera effektiv och rationell ordning. Det blev också riksdagens beslut: hela motbokssystemet ävensom maximeringen vid utskänkningen jämte en del annat kineseri försvann den 1 oktober 1955, men mattvånget utom för vin blev kvar. Det har emellertid senare upphört på de flesta platser i landet. Ransoneringsmetoden var alltså misslyckad, och nu skulle tyngdpunkten i nykterhetspolitiken baseras på mera positiva åtgärder. Det uppdrivande element, som ligger i själva ransoneringspsykologien — all ransoneringsmetoden har ju visat sig ha kontrasuggestiv effekt — skulle elimineras. I stället beslöts, att bl. a. forskning, undervisning och upplysning i alkoholfrågan skulle intensifieras, varvid särskild vikt skulle läggas vid ungdomens nykterhetsförhållanden. Betydande anslag beviljades till nykterhetsorganisationer, ungdomsvårdande organ och institutioner etc. Dessa anslag har under de senaste åren blivit större och större. Sålunda får nykterhetsorganisationerna omkring 2½ milj. kronor, varav c:a 900.000 går till Centralförbundet för nykterhetsundervisning, som bedriver omfattande verksamhet i form av kurser, föreläsningar etc. Vidare har anslagits medel till en klinik för 80 alkoholskadade vid Karolinska institutet och till en professor i alkoholforskning vid samma institut, vars innehavare är professor Leonard Goldberg. De allmänna och profylaktiska nykterhetssträvandena gynnas sålunda mer än någonsin förr. Samhällets nykterhetsvård har också upprustats och går för närvarande till drygt 40 milj. kronor om året för statens vidkommande.

Vid övergången förväntades naturligtvis en våldsam stegring av alkoholkonsumtionen med allehanda följdverkningar såsom fylleriförseelser, hustru- och familjeplågande jämte en mängd andra sociala och individuella skadeverkningar under en avsevärd tid framåt och många gjorde nu katastrofprognoser. Övergångstiden blev ock-

så längre än vad man förutsatte och det blev förvisso åtskilliga påfrestningar för den officiella nykterhetsvården, för polisen, socialvården sjukvården o. s. v.

Apropå övergångsproblemen så har det ofta påståtts, att svenskarna inte skulle kunna klara sig vid fri försäljning utan behöva ett visst förmynderskap. På den punkten har man nog anledning att vara skeptisk. Icke är väl vi så väsensskilda i förhållande till exempelvis våra nordiska grannar? Norge och Finland har haft sina övergångsproblem i samband med förbudens hävande, Norge dessutom speciella förhållanden i samband med ockupationens upphörande, varvid brännvinskonsumtionen under ett par år kulminerade. Skulle icke då svenskarna under normala förhållanden kunna bemästra eventuella svårigheter, frågade man sig med rätta. Och detta i synnerhet, som så många betydelsefulla saker inträffat under de 40 år, systemet existerade. Vi behöver bara tänka på vad det frivilliga folkbildningsarbetet, skolväsendets omdaning, de stora folkrörelsernas insatser etc. betytt för den breda massans fostran till individuellt såväl som socialt ansvar. I realiteten gör dylikt bra mycket mera än vad lagens hårda bud kan åstadkomma, när det gäller att dana ett nyktert folk. Det fanns alltså förutsättningar för att slopa Brattssystemet, så mycket hellre som det främst drabbade skötsamma konsumenter och sålunda var ineffektivt. Mer än 90 % av motboksägarna var nämligen anmärkningsfria i nykterhetsavseende och behövde således ej kontrolleras. Till detta kom, att den individuella kontrollen kostade bortåt 10 milj. kronor om året. De skötsamma borde alltså lämnas i fred och de icke skötsamma skulle nykterhetsnämnderna taga hand om, vilket onekligen var ett logiskt resonemang. Dessa nämnder fick också genom tillkomsten av lagen om nykterhetsvård och därför att staten kom att svara för huvudparten av kostnaderna för deras verksamhet (numera 75 %) helt andra möjligheter att bedriva nykterhetsvård än tidigare.

Den 1 oktober i år har den nya lagstiftningen fungerat i fem år, och vi vet nu en hel del om utvecklingen. Rätt väl harmonierar den med nyk-

terhetskommitténs och enkannerligen doktor Erik Englunds prognoser. Vi fick sålunda, som väntat, en väldig konsumtionsstegring det första året efter motbokens sortie, nämligen med 32 %, men sedan har kurvan successivt gått åt andra hållet. Dessvärre hävdar sig dock allttjämt brännvinet som den svenska nationaldrycken — även om i år kan påvisas en sjunkande tendens med 5 % — medan finare spritdrycker minskat med 10 %. Det är tydligen svårt att komma ifrån de barbariska dryckessederna. Konsumtionen av lättare viner har däremot ökat med icke mindre än 140 % vid jämförelse med år 1953. Vinreklamen har alltså inte varit förgäves och man får hoppas, att ett tillbakaträngande av de destillerade dryckerna med tiden skall medföra sobrare alkoholvanor och mindre alkoholskador.

Beträffande den totala spritdryckskonsumtionen var den under åren 1946—50 5,0 l., 1951—55 5,2 l., 1954 5,0 l., 1955 5,5 l., 1956 6,3 l., 1957 5,5 l. och 1958 4,8 l. pr capita. Uttryckt i ren alkohol är konsumtionen 4 % mindre än 1954 och dessförinnan. Här är då räknat med en alkoholhalt av 50 %. Det är vår lägsta alkoholkonsumtion sedan 1946! *Vi är sålunda på lägre nivå än under motbokens slutskede. Det fanns alltså ingen anledning att bibehålla restriktions-systemet, som visat sig ineffektivt, dyrbart och mycket impopulärt i alla kretsar.*

Men så kommer medaljens framsida: alkoholskadorna företer allvarlig ökning. Det offentliga fylleriet ävensom andra skador är f. n. omfattande. Statistiken ligger högt över motbokstidens nivå, låt vara att en successiv nedgång är skönjbar. Antalet fylleriförselser, som beivrades, var 1954 41.941, 1955 50.060, 1956 82.482, 1957 85.675, 1958 78.483 och 1959 73.900. Tendensen är således sjunkande. Låt oss hoppas, att den utvecklingen ej skall stagnera utan accelerera mot ett normaltillstånd med stora pretentioner.

Ett särskilt bekymmer är dock under alla för-

hållanden ungdomsfylleriet, vilket visar en oförmånligare utveckling än inom folket i sin helhet. Detta fylleri företedde nämligen tredje året efter den nya försäljningslagstiftningen en ökning av 85 % mot 54 % för det totala fylleriet, vilket måste ge anledning till oro och mana till intensifierat ungdomsarbete på alla fronter. Det aktuella nykterhetstillståndet lämnar således mycket övrigt att önska och då ej minst ifråga om ungdomen. Men därför må icke göras någon generell dålig prognos, ty den övervägande delen av vår ungdom är skötsam och bättre än någonsin. Blott c:a 1 % av ungdomen är kriminell, vilket bör hållas i minnet, då det klankas på de unga. Undervisning och upplysning skall emellertid till och en god sådan kan inte underlåta att göra intryck på unga sinnen och alla tänkande människor.

Objektiv undervisning jämte det goda exemplets lika beundransvärda som fruktansvärda makt är förvisso avgörande faktorer i all uppfostran och speciellt i allt slags nykterhetsarbete, frivilligt såväl som legalt och bör därför på alla sätt gynnas. Över huvud taget bör allt, som göras kan, ske för att göra livet ljusare och lättare, så att alkoholen blir överflödigt som glädjämne, vilket det är för många. Det gäller att med alla tillgängliga medel söka få bukt med de många faktorer, individuella, sociala och psykologiska, vilka på ett eller annat sätt leder till alkoholmissbruk. Däruti ligger obestriddligen de bästa förutsättningarna för skapande av ett lyckligt och nyktert land. Och därför må alla med sinne för ordning och nykterhet samfällt arbeta på att — såsom ett betydelsefullt led i kampen för verkligt framåtskridande — skapa en bestående folkmening mot alkoholen, ty så länge rusdrycker allmänt användes som njutningsmedel, kommer tusenden och åter tusenden av vårt folk att missbruka den och därigenom icke blott skada sig själva utan bringa ofärd i vida kretsar.